

Sémi összehasonlító nyelvészet

BMA-HEBD-303

Biró Tamás

2014. október 22.

Házi feladat két hét múlva

Következő órára: olvasandó + házi feladat

1. Olvasandó: K-McK pp. 19-41 (akkád), Bennett 4 (lexicostatistics, pp. 36-40).

Készítsen listát az elírásokról, nyomdahibákról.

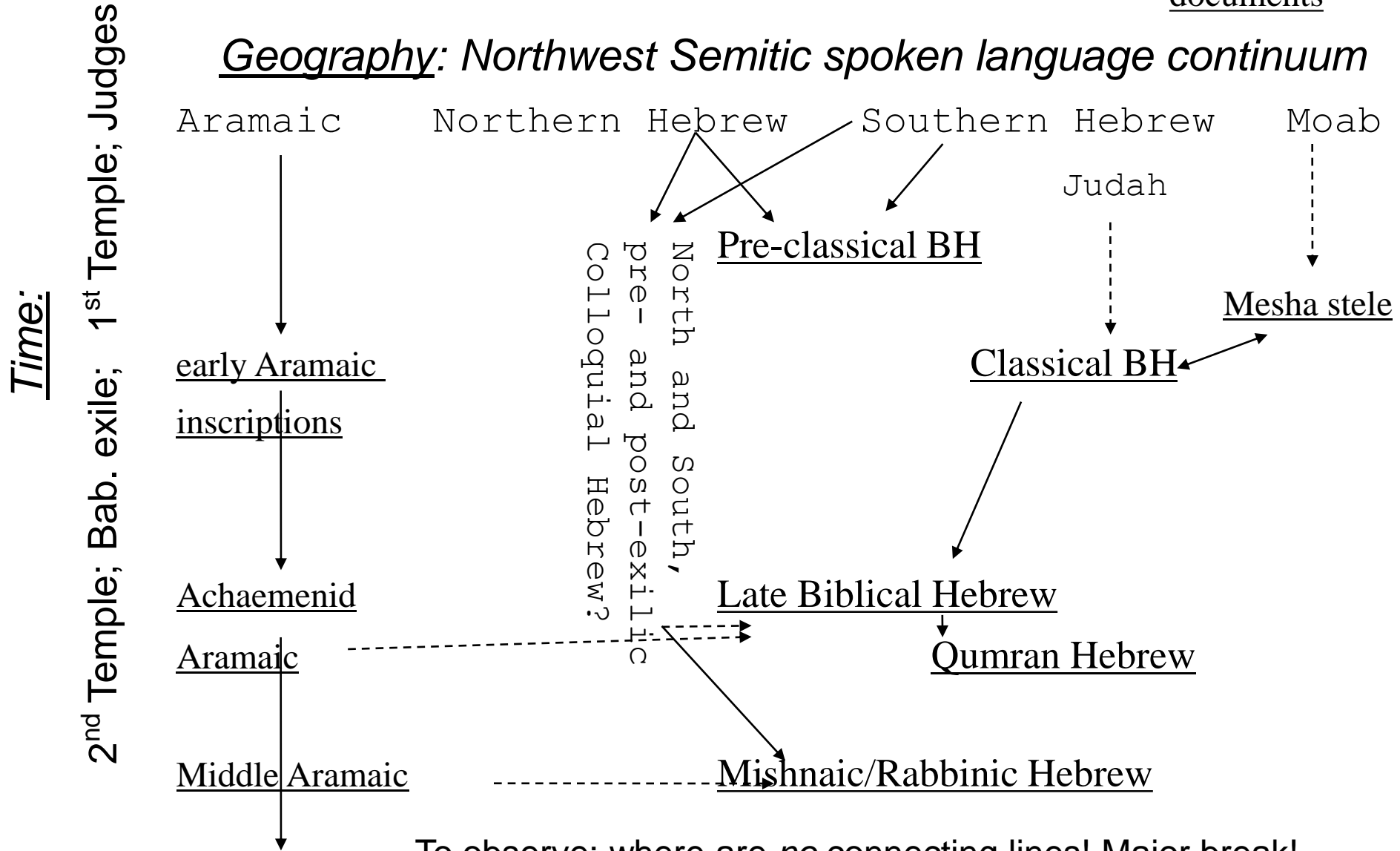
2. A héber, az arab és az arámi: Vitázzunk Hetzronnal! *Lásd a honlapon.*

- Arámi közelebbi rokona a hébernek, mint az arab.
- Hivatkozzon a Beyond Babel arabról és arámiról szóló fejezeteire. Plusz 1-1 pontért:
 - hivatkozhat a Bennett-könyv függelékére is,
 - hivatkozhat egy-egy héber, arámi és arab leíró nyelvtanra is, és
 - hivatkozhat Moscati *Comparative Grammar*-jére.
- Opcionális: *Készítsünk sémi eszperantót!* (ld. honlapon) Javasolt csoportprojektként.
- Emailben: biro.tamas@btk.elte.hu. Határidő: kedd dél (12:00).

Az arámi nyelv története és kapcsolata a héberrel

History of Biblical Hebrew: ^{hypoththesized} spoken vs. written documents

Geography: Northwest Semitic spoken language continuum

To observe: where are *no* connecting lines! Major break!

The West-Semitic language continuum

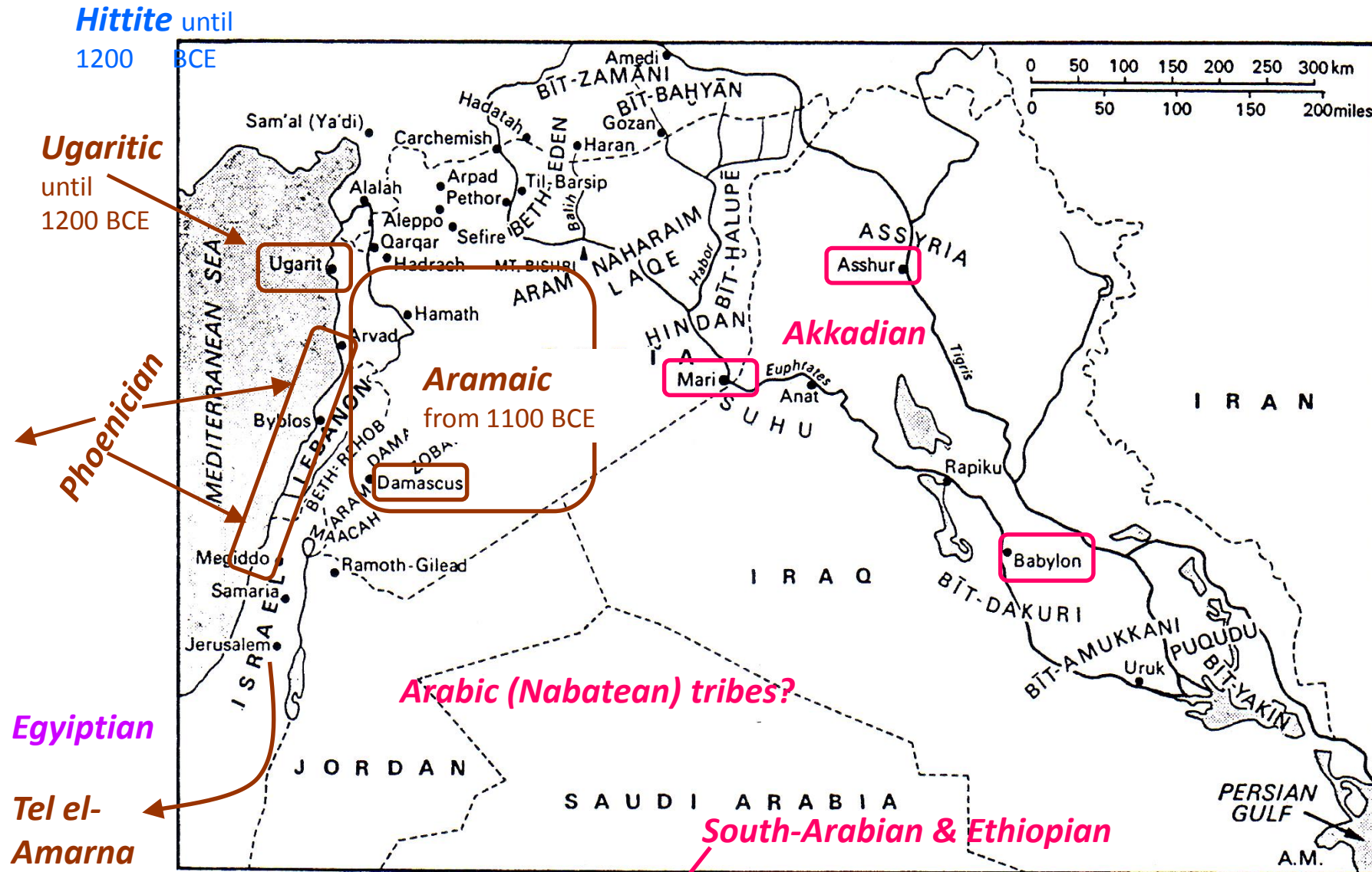
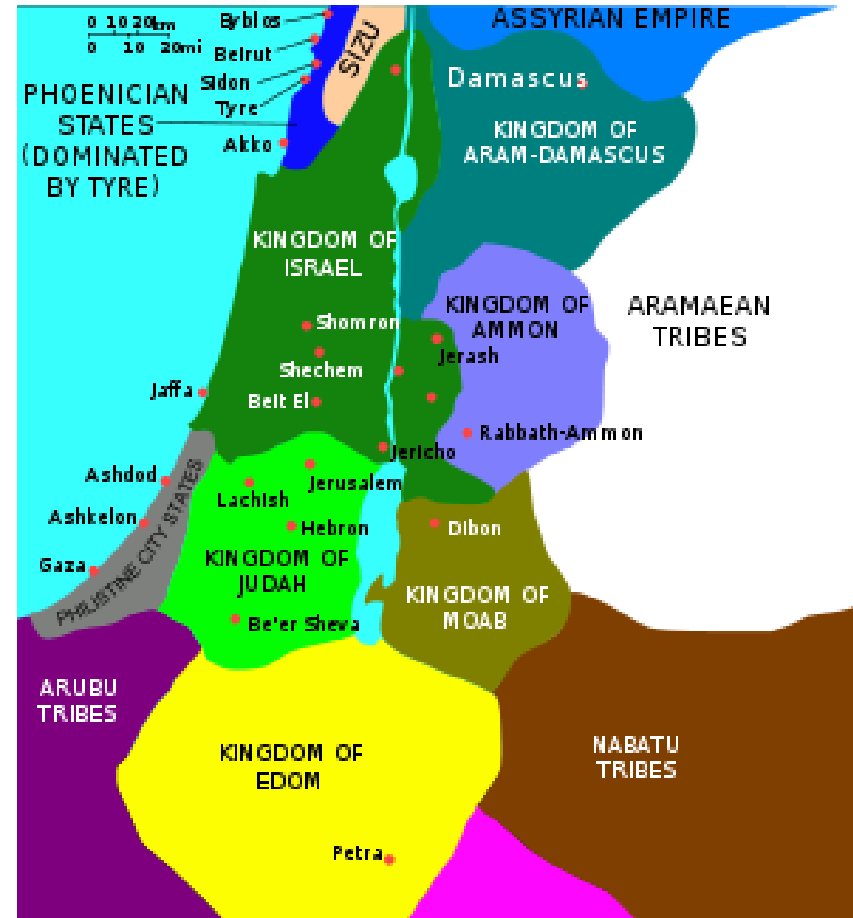

FIG. 4 The Aramaean cities and states.

The West-Semitic language continuum

- Soon after 1000 BCE:
 - (Ugaritic not anymore, no Canaanite shift)
 - (Philistine language? Indo-European?)
 - Aramaic in Syria (no Canaanite shift)
 - Canaanite sound shift [ā] > [ō]:
Phoenician on the coast, and
Hebrew: Northern and Southern dialects? (E.g., shibbolet/sibbolet?)
 - Ammonite, Moabite, Edomite (etc?).
 - *Most probably*:
 - spoken dialect continuum
 - artificial official/literary language(s) in inscriptions.

Source: http://library.kiwix.org:4201/l/300px_Levant_830_svg.png

Az arámi nyelv története

Régi elnevezések: “káld”, “szír”, „arameus” (vs. „Arám”: országnév)

- I.e. 10–7. század: Ó-/Régi arámi (Old, or Ancient Aramaic)
- I.e. 6–3. század: Birodalmi arámi (Imperial Aramaic, Reichsaramäisch)
 - Újbabiloni birodalom, és főleg Perzsa Birodalom hivatalos nyelve
 - Bibliai arámi (főleg Ezra; Dániel talán közép-arámi)
- I.e. 3–i.sz 2. század: Közép-arámi (Middle Aramaic)
 - Hellenizmus, Római Birodalom. Diglosszia: birodalmi arámi, mint irodalmi minta.
- I.sz. 3–9. század: Kései arámi (Late Aramaic; vagy közép-arámi)
 - Keleti és nyugati dialektusok. Zsidó dialektusok. Szír.
- 20. század (-21. század?): Modern arámi nyelvek/dialektusok.

10th – 7th cent. BCE: Old Aramaic

- 11th c. BCE: Northwest Semitic tribes settling down in Syria.
- Arameans founding city states, such as *Damascus*.
Leaving behind inscriptions,
using their own script (borrowed from Phoenician script).
 - Tell Fekherijje: Akkadian-Aramaic bilingual royal inscription (cca. 800).
- Around the 8th c. BCE: Aramaic kingdoms gradually conquered by Neo-Assyrian Empire. Populations mixed.
- Aramean scribes in the Neo-Assyrian Empire (especially in army): Aramaic becomes *lingua franca* in the Middle East.

6th – 3rd cent. BCE: Imperial Aramaic

A.k.a.: Official A, Standard Literary A, *Reichsaramäisch*:
Neo-Babylonian Empire and Persian (Akhaimenidan) Empire

- Official language of the Persian Empire (538-333)
 - Influence of Persian (as 2nd official language), Late Babylonian (as literary language)
 - From India to Egypt. (Aramaic script in Central Asia & India)
 - Papyri from Elephantine (*Yeb*, late 5th c.): military post in Southern Egypt, with Jewish soldiers, among others.
 - Dareios inscription in Bisutun (520); Driver-document; Ahiqar; etc.
- Biblical Aramaic:
 - Jeremiah 10:11: in the Babylonian exile.
 - Portions of Ezra: probably real official documents, Persian period.
 - Daniel: literary composition (early Middle Aramaic?)

3rd c. BCE – 2nd c. CE: Middle Aramaic

Hellenistic and early Roman period.

- Main language of Middle East. Greek primarily in cities. Roman times: also Latin, mainly by soldiers and administration only.
- Functional diglossia:
Literary language imitates Imperial Aramaic, influenced by spoken language.
Spoken language changes, dialectal differences emerge.
- Important texts in the Jewish context: some Dead Sea Scrolls, New Testament, earliest Targumim (Onqelos on Torah, Yonathan on prophets), inscriptions in Jerusalem...
- Others: magical texts of Uruq, Nabatean texts (Arabs in Petra), texts in Palmyra, Edessa (in Syria → Syriac language on next slide), Hatra, Dura-Europos, etc.

3rd c. – 9th c. and later: Late Aramaic

- Spoken language being written down again.
- Dialects: Roman Empire in the West, Persians (Parthian Empire, then Sasanian dynasty) in the East, Edessa (origin of the Syriac language) in the middle.
- Western Late Aramaic:
 - Palestinian Jewish Aramaic: Aramaic parts of Jerusalem Talmud and midrashim, later Targumim, inscriptions, magical bowls, etc.
 - Palestinian Christian Aramaic
 - Palestinian Samaritan Aramaic
- Eastern Late Aramaic:

3rd c. – 9th c. and later: Late Aramaic

- Western Late Aramaic:

- Eastern Late Aramaic:

Babylonian (Jewish) Aramaic: Babylonian Talmud, gaonic texts.

Mandaean/Mandaic: secret texts of a gnostic religious sect in southern Mesopotamia (Iraq and western Iran).

Syriac: Holy tongue of the Syriac churches. Eastern and western varieties (of the language / of the script / of the churches). Peshitta: Bible translation to Syriac.

Transmission of the Greek culture to the Arabs.

- (Medieval Jewish Aramaic: Zohar, liturgical compositions, etc.)

20th century (21st c. ???): Neo-Aramaic

- Arabic conquest in the 7th century: gradual decline of Aramaic.
- Some islands (*Sprachinseln*) still surviving: E and W Syriac Christian and Jewish groups that resisted islamicization (or were islamicized only recently). How long will they survive?
- Western Neo-Aramaic: Ma^ṣlūla and 2 other villages and in Syria, 60 km NW of Damascus. 5000 speakers.
- Eastern Neo-Aramaic:
 - Turoyo and related varieties: Syrian Orthodox Christians in SE Turkey.
 - Northeastern Neo-Aramaic languages in eastern Turkey, Northern Iraq and northwestern Iran, spoken by Eastern Syrian Christians and Jews (mainly in Israel today).
 - Neo-Mandaic (Modern Mandaic) in southern Mesopotamia (Iraq, Iran; Australia and elsewhere after the first gulf war?)

Héber-arámi kapcsolat a babiloni fogság előtt

Kapcsolat az őstörténetben?

- Deut. 26,5: „...bolyongó arámi volt az ősapám, és lement Egyiptomba, és ott lakott, és nagy néppé lett...”
- Rebeka *Aram-Naharaim*-ból, az arámi Betuél lánya (Gen. 24,10; 25,20)
- „Lábán, az arámi”, Gen. 31,47a: „És elneveze azt Lábán *Jegar-Szahadutának*, Jákob pedig elnevezte *Gal-Éd-nek* [tanúkő]”
- Preklasszikus bibliai héber:
arámi hatás, archaikus elemek vagy északi dialektus?

Héber-arámi kapcsolat a babiloni fogság előtt

Első szentély kora:

- 2Kir. 18,26 = Jes. 36,1 (Szín-ahhé-eriba):

„És azt mondta Eljakim, Hilkijahu fia, Sevna és Joách Rav-Sakech-nak: Beszélj a szolgáliddal arámiul, mért értjük mi azt, és ne beszélj velünk júdeai nyelven a városfalon lévő nép füle hallatára.”

- I.e. 8. sz.: kölcsönösen nem érthető (Dobos) + arámi, mint lingua franca.
- Északi dialektus: dialektuskontinuum vagy arámi behatás?

A babiloni fogság: Jer. 10,11: kiszólás a bálványimádókhoz?

Héber és arámi a kései bibliai korban

- Neh. 8:7-8:

„És Jesua és Bani és Serévja, Jamin, Akuv... és a leviták magyarázták a népnek a Tórát, miközben a nép a helyén állt. Magyarázva olvasták a könyvet, Isten Tóráját, és úgy magyarázták, hogy a nép megértette az olvasottakat.”

- Neh. 13:24:

„És gyermekeik fele asdodi nyelven beszélt, és júdeai nyelven már nem is tudtak, hanem más népek nyelvén beszéltek.”

Héber és arámi a kései bibliai korban

- Perzsa Birodalom – birodalmi arámi (I. Dareiosz Behisztun-i felirata: ékírásos perzsa, akkád és elami nyelven)

Eszk. 1,22: „És elküldött [a király] üzeneteket a király valamennyi országába, országonként az írásuk szerint, és népenként a nyelvük szerint...”

- Bibliai arámi:
 - Ezra 4,8-6,18; 7,12-26: hivatalos dokumentumok
 - Dániel 2,4b-7,23: irodalmi elbeszélés
- Elephantinei dokumentumok stb.
- Qumran: pl. Genézis Apocriphon

Héber és arámi a rabbinikus korban

- Tannaitikus kor (kb. i.e. 1. sz - i.sz. 2. sz.)
vs. amorai kor (i.sz. 3. sz – 6. sz.)
- Héber beszélt nyelv?
- Arámi a liturgiában (kaddis, ha-lachma anja)
- Targumok

Héber és arámi a rabbinikus korban

- Babilóniai Talmud, *Megilla* 18a:

„Nem értették a rabbik, mit jelent az, hogy »és elsöpröm őt [Babilóniát] puszító seprűvel« (Jes. 14,23). De hallották Rabbi (Jehuda ha-Naszi) szolgálónőjét, amint azt mondja a barátnőjének: »Fogd a seprűt, és söpörd ki a házat!«”.

Bibliában hapax. I. sz. 200 körül. Júdeabeli faluból származik?

Arámi mondatban héber eredetű szó, arámi morfológiával.

Héber és arámi a rabbinikus korban

- Biblia-értelmezés – arámi hatással?
- Nyelvi játékok a rabbinikus irodalomban: mi annak a jelentősége, hogy arámi volt az anyanyelvük?
 - „et” határozott tárgy prepozíciója → *ribbuj*
 - Figura etimologicák (*hasev tesivem*)

Középkor

- Arámi helyett más beszélt nyelvek (arab hódítás, judeo-nyelvek) → diglosszia; triglosszia?
- Talmud, stb. kaddisok, *Ha lachma anya*, *Chad gadya*: állandó része a zsidó kultúrának
- Rabbinikus héber-arámi keveréknyelv?
- Héber puristák (Maimonides, költészet)
- Arámi mint a misztikus elit nyelve (Zohár)

Modern kor

- Modern kor:
 - Héber nyelvújítás: arameizmusok kiirtása, főleg a korai haszkala idején.
 - Mai izraeli héber:
 - Arameizmusok a választékos nyelvben,
 - és a jogi szaknyelvben.
 - „Majdnem szinonimák”: *atar* = ‘site’

Viszlát két hét múlva!